

Despre autor

Andrei Marga este licențiat în filosofie și sociologie și a obținut doctoratul în filosofie cu o teză despre „teoria critică a școlii de la Frankfurt” (Herbert Marcuse). S-a specializat în filosofia contemporană în Germania Federală și SUA.

Publicațiile lui Andrei Marga acoperă domenii variate și au ca focus sistematizarea proprie – filosofia „pragmatismului reflexiv” –, în volume ca *Pragmatismul reflexiv. Încercare de construcție filosofică* (2016), *Philosophy in a Changing Europe* (2017), *Rațiune și voință de rațiune* (2018).

Teoria societății corespunzătoare acestei filosofii este reprezentată de volume precum *Criza și după criză. Schimbarea lumii* (2011), *Ascensiunea globală a Chinei* (2015), *Metanarativii actuali. Modernizare, dezvoltare, globalizare* (2015), *Societatea nesigură* (2016), *Identitate și modernitate* (2018).

Filosofia și politica educației au fost acoperite, de asemenea, de volume ca *University Reform Today* (2005), *Bildung und Modernisierung* (1995), *Challenges, Values and Vision. The University of the 21st Century* (2011), *Universitatea veritabilă* (2015).

Programele reformatoare pe care Andrei Marga le-a angajat în funcțiile publice pe care le-a îndeplinit și inițiativele sale sunt cuprinse în volumele *Anii reformei. 1997-2000* (2007), *Profilul și reforma universității clujene. Discursuri rectorale* (2011), *După cincisprezece ani. Fifteen years after* (1993-2004 și 2008-2012) (2011), *Sincronizarea culturii române. Un proiect* (2013), *Anii înmormirii. Reforma universității clujene* (2014), *Reforma modernă a educației* (2016).

Profesor de filosofie contemporană și de logică generală, Andrei Marga a fost cel mai longeviv rector al Universității „Babeș-Bolyai” (1993-2004 și 2008-2012), ministru al Educației Naționale în guvernele Ciorbea, Vasile, Isărescu, ministru al Afacerilor Externe în guvernul Ponta I și președinte al ICR (2012-2013).

I s-au acordat ordine de stat în Germania (*Das Grosse Bundesverdienstkreuz*), Franța, Italia, Portugalia, România. Este laureat al Premiului internațional *Herder* (2005) și i s-au acordat alte premii și distincții internaționale în Austria, Germania, Israel.

Andrei Marga

EDUCAȚIA RESPONSABILĂ

O viziune asupra învățământului românesc

NICULESCU

Cuprins

◆ Prefață	5
◆ Partea I: REPERE	
Ce formează educația?	12
O criză a educației?	24
◆ Partea a II-a: ISTORIA RECENTĂ	
Cotituri ale istoriei.....	32
Reformele necesare ale educației	39
Chinurile Curriculumului Național	52
Dezorientarea din învățământ.....	64
Erori în programele PISA și Bologna	82
Confuziile din educație.....	91
◆ Partea a III-a: INDICATORI DE STARE	
Faptele și educația	102
Diplome și titluri fără acoperire	112
Cultivarea lipsei de cultură	118
Cercetare științifică fără impact?.....	129
O confuzie. Apartidism și apolitism	136
Unde este meritocrația?.....	140
Criza de personalități.....	150
Despre verticalitatea intelectualilor	157
Omul este precum logica sa	166
Despre continuul început.....	171

◆ Partea a IV-a: REFORME ACTUALE ALE EDUCAȚIEI	
Ce are de făcut școala?	192
Reforma educației Trump – DeVos	203
Educația în competiția supraputerilor. China și SUA.....	207
Renovarea educației franceze.....	215
Procesul Bologna. Nevoia schimbării direcției.....	223

◆ **Partea a V-a: OPTIUNI ALE EDUCAȚIEI RESPONSABILE**

Reforma responsabilă a educației.....	240
Orientări greșite în educație.....	250
Reformă într-o țară săracă?	256
Un bun public.....	261
Selectarea profesorilor universitari.....	267
Conducerea împărțită.....	272
Studentii ca instanță	283
Cum să creăm creatori? Despre școala științifică.....	288
Ierarhizările de universități.....	305
Dobândirea relevanței internaționale	317
Cum sunt posibile reformele?	329
Universitatea post-Bologna	334
Integritatea ca valoare integrativă	341
Ce este de făcut în educația din România?.....	343

◆ Anexe	
Bilanțul unui ministeriat	353
Din literatura anilor reformei	369
Din literatura anilor înnoirii	373
◆ Bibliografie selectivă	377

Partea I

REPERE

◆ Ce formează educația?

Discuția despre educație nu poate fi mulțumitoare dacă nu își ia din primul moment două repere: scopul educației și starea educației. Nu fac aici teorii largi nici despre una, nici despre cealaltă. Vreau doar ca, păstrând analiza cât mai aproape de faptele trăite, să aduc în discuție, pe rând, reperele menționate.

Se discută mult despre educație, dar se pune rar întrebarea: ce oameni formează? Sau, mai detaliat: ce are educația de creat?, la ce ne putem aștepta de la educația existentă?, ce ne-ar trebui de la educația din zilele noastre?

Abia punând asemenea întrebări ne lămurim până la capăt. Creează educația inși disciplinați, care respectă valorile din societate? Sau indivizi relativ buni profesional, care nu se interesează decât de ei înșiși? Sau veleitari care se strecoară, dar nu lasă mare lucru în urmă? Sau impostori care plac regimurilor manipulative, căci pot fi instrumentalizați? Sau forță de muncă ce se vinde, dar nu are decât interese pecuniare? Sau oameni care pot să se descurce găsind un job, indiferent de condiții? Sau persoane competente și responsabile, în stare să-și promoveze vederile? Sau personalități capabile să conceapă soluții de interes obștească și să-și asume răspunderi în societate?

Întrebarea principală a fost pusă recent de cineva care a interogacut acut părăsirea idealului clasic al formării „personalității” prin educație și a adresat o critică severă deturnării educației

spre simpla formare de „competențe”. Este vorba despre Konrad Paul Liessmann, care a dobândit notorietate internațională printr-un diagnostic alarmant dat educației de astăzi (cu *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft*, Piper, München, Zürich, 2006). El a argumentat, în succesiunea Nietzsche – Adorno, care vorbeau despre „decăderea” educației și, respectiv, despre „semieducație (*Halbbildung*)”, ideea prăbușirii celebrei formări oarecum paideice, a „educației (*Bildung*)” apărute de Humboldt, și despre trecerea la „needucație (*Unbildung*)”. În mediul „needucației” s-ar mișca de fapt, dincolo de declarații și promisiuni, ceea ce se face efectiv în instituțiile alocate educației europene de astăzi.

Cu recenta sa culegere de articole *Bildung als Provokation* (Paul Zsolnay, Wien, 2017), Konrad Paul Liessmann tratează o gamă largă de chestiuni ținând de tot mai perceptibilă criză europeană din anii recentți. El tratează însă din capul locului întrebarea: ce rezultă din educația actuală? Schema cărții este simplă: a arăta că educația actuală, fiind axată pe dezvoltarea „competențelor”, nu mai reușește să dea „formare (*Bildung*)”, tocmai în vreme ce, în ideologiile curente, educația existentă este supralicitată ca un fel de nouă religie a modernității. Această educație, se poate spune lipsită de formare paideică, creează inși în cel mai bun caz doar adecvați profesional, dar nu educați (*gebildete*) în înțeleles humboldtian. Cunoscutul profesor vienez radicalizează la maximum opoziția dintre educație și formare. „Educatul (*Gebildete*) încorporează tot ceea ce actualul discurs despre educație nu mai înțelege deloc prin educație. De aceasta au ținut o cunoaștere adâncă ce permite să distingă, chiar și fără autorități de cenzură, între fapte și ficțiuni, precum și să aibă cunoștințe și experiențe literare și estetice, o conștiință

istorică și lingvistică diferențiată, o relație critică cu sine, o putere de judecată întemeietoare raportată la întreg și o sensibilitate ridicată față de minciună, exagerări, incidente (*hypes*), fraze, moralizări și platitudini ale prezentului. În orice caz, persoane astfel formate nu se lasă deloc subordonate repede de cerința utilității, aplicabilității și valorificării rapide” (p. 8). Educația de astăzi nu produce mai mult decât „actuala cultură media”, care este caracterizată de „ritm rapid și arbitrar (*Schnellebigkeit und Beliebigkeit*)”. Ea se află la distanță de „năzuința spre cunoaștere fondată, reflecție critică, întâlnire cu propria tradiție și culturi străine și la o putere de judecată ascuțită”. Pentru ea sunt tot mai multe „provocările” cărora nu le poate face față. De pildă, azi lipsesc „educația literară (*literarische Bildung*)”, care altădată era în centrul curriculumului pentru școlile mai înalte, inclusiv la universități, lectura cărților, încât individul devine mai sărac (p. 17), lectura care te schimbă (p. 18), învățarea resimțită ca plăcere, ca „agrement (*Musse*)” care nu este supus economiei, ci unei anumite percepții a timpului (pp. 30-35) și altele.

Desigur, Konrad Paul Liessmann exprimă o situație în care s-a ajuns, prin decizii identificabile, în democrațiile de astăzi, ce permit, într-adevăr, să se vorbească despre o trecere de la formarea încă paideică (*Bildung*), la „lipsa de spirit aclamată” pe care o acuza deja Adorno. După multe indicii, societățile europene au luat calea unui declin – devenind societăți ale „vidului valorilor”, ale „cinismului”, ale „minciunii”, ale „narcisismului”, ale „indiferenței”, ale „falsității vieții”, așa cum semnalează diagnozele deceniilor din urmă (o listare în Andrei Marga, *Societatea nesigură*, Editura NICULESCU, București, 2016). Aceste diagnoze se dovedesc tot mai mult a fi realiste. Doar că

situația la care se raportează Konrad Paul Liessmann este ceva mai complicată.

Chiar în societăți europene dezvoltate, o seamă de indicatori simpli, socotiți a fi depășiți, nu mai pot fi trecuți sub tăcere. Sărăcia, fie și relativă, urcă dincolo de mijlocul societății (Reinhard Cardinal Marx, *Das Kapital*, Knauer, München, 2009) în cele mai dezvoltate țări. Profesionalismul european este în declin (Alan Greenspan, *The Age of Turbulence*, 2003). Șomajul amenință chiar și calificări obținute recent. Oportunismul este în floare. Proletarizarea licențiaților și masteranzilor capătă amploare. În unele țări, abandonul școlar este prezent și azi. Analfabetismul, absolut și relativ (funcțional), este un fapt incontestabil.

Drept consecință a situației în care s-a ajuns, întrebarea „Ce rezultă din educație?” capătă stringență. Konrad Paul Liessmann are dreptate să o aducă în prim-planul discuțiilor despre educație. Critica sa, a restrângerii scopului educației la formarea de „competențe”, are din plin argumente și este un bun câștigat de care ar fi păgubos să se facă abstracție.

Dar aceasta nu este totul. *Opinia mea este că, într-o abordare cuprinzătoare, nu una, ci cel puțin trei laturi ale scopului educației trebuie absorbite în discuția despre educația actuală: formarea de „competențe” în înțeles strict trebuie asumată, altfel educația devine retorică; formarea persoanei (Bildung) trebuie recuperată, dacă societățile vor nu doar „specialiști”, ci și oameni de specialitate; un răspuns nou la întrebarea crucială „Ce formează educația?” trebuie dat.*

Explicația împrejurării că așa stau lucrurile este una la îndemână. Economia de înaltă competitivitate are și va avea nevoie de oameni cu un anumit calibru profesional. Nu se poate obține

competitivitate cu o pregătire oarecare. Nu duce nicăieri scăderea nivelului de pregătire sub pretextul adaptării la o diviziune pasageră a muncii. Dă rezultate doar profesionalizarea care beneficiază de o bază de formare riguroasă, cât mai largă posibil, pe care se poate construi profesionalizarea efectivă în domenii variate. Simple cunoștințe despre esențe, impresii generale, vederi moralizatoare sau propagandistice sunt în contrast cu cerințele economiei actuale. Cine se mulțumește cu ele este dat la o parte sau ținut pe margine.

Este din capul locului dat la o parte cel care nu s-a bucurat de o școlarizare suficientă și la timp, precum și de o calificare îngrijită. Înmulțirea cerșetorilor pe străzile orașelor europene este un avertisment și pentru responsabilii educației.

Nu mai dă însă rezultatele de care este nevoie în societăți de înalt profesionalism nici educația redusă la formarea de „competențe” înțelese în sens restrâns, operațional. Numai cine poate să facă ceva din cele pretinse de economia actuală, dar și știe ce și de ce să facă va găsi un loc în organizările acesteia. O asemenea educație redusă numai la *know-how* nu poate asigura nivelul de specializare profesională de care este nevoie. Pe lângă formarea de competențe în sens restrâns, operațional, educația trebuie să-și asume și altceva.

Am apărut și apăr în analize ideea unui triptic atunci când este vorba de scopul formativ al educației. Este vorba de „competențe” (*knowing to do*), de „abilități de bază (*basics*)” și de „formarea pentru valori”. Numai cu acest triptic se poate face față nevoilor în materie de educație ale societăților performante de astăzi.

Un fapt impunător se adaugă acestor argumente. În societățile actuale, poate împotriva așteptărilor legate de revoluțiile

tehnologice și de revoluțiile democratice, s-a întărit tendința de proletarizare chiar și a absolvenților de studii terțiare. Nu este vorba despre a relua o imagine creată de Marx și de economia politică a timpului său, care a asociat adesea în concepte considerente factuale cu asumții politice. Este vorba despre o constatare lucidă. În fapt, nu numai cei care execută munci fizice, nu numai lucrătorii industriali și agricoli, ci tot mai mulți licențiați și titrați (masteranzi, doctori etc.) – de la absolvenți de științe economice, informatică și calculatoare, drept, jurnalistică, la titrații care conduc institute și programe – trăiesc din vânzarea forței lor de muncă și-și reproduc această situație. Numai necunoscătorii și naivii mai pot ignora acest fapt.

Din proletarizări însă rezultă, cum observăm ușor astăzi, societăți poate cu randament, poate prospere, dar nu societăți care funcționează fiind scutite de crize grave – de la crize de resurse materiale, de lichidități, trecând prin crize economice și politice, la crize de legitimitate, de motivație, la crize morale și culturale. Când proletarizarea trece de un nivel anume, societatea devine nesigură, chiar dacă este organizată formal. Teorema ce se poate formula în urma acestor considerații este că nu dă rezultate o educație care nu pune în față formarea de „competențe”, dar nici aceea ce se reduce la această formare.

Știm prea bine că Max Weber a vrut să identifice nu doar originea capitalismului modern, ci și ceea ce poate să fie anticipat ca urmând după. Diagnoza sa pune în continuare pe gânduri. Potrivit lui Max Weber, odată cu expansiunea „oamenilor moderni specializați (*moderne Fachmenschentum*)” și a „oamenilor de afaceri (*Geschäftsmenschen*)” (Max Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, Siebenstern, Hamburg, 1975, p. 172), va interveni o schimbare a societății. Ceea ce

urmează este „o carcasă tare ca oțelul (*ein stahlhartes Gehäuse*)” a supunerii. „Nimeni nu știe încă cine va locui în această carcasă și dacă la capătul acestei uriașe dezvoltări vor fi cu totul noi profesii sau o renaștere puternică a vechilor idei și idealuri, sau – dacă niciuna din cele două – o împietrire mecanizată, cu un fel încrâncenat de a se da important” (p. 189). Cultura va produce „specialiști fără spirit și oameni ai plăcerilor fără inimă” pe o scară nemaîntâlnită înainte.

Mesajul lui Max Weber nu și-a pierdut actualitatea, chiar dacă puțini vor să și-l amintească. În definitiv, degradarea culturală de astăzi – observată de la carențele răspândirii culturii la eroziunea moralei și prea puțina înnoire a viziunilor și insuficiența creație – este legată de simplificarea pregătirii. Este clar că pregătirea redusă sau unilaterală lasă în urmă oameni cu orizont coborât sau capabili de puține inovații. Avertismentul lui Husserl făcut cu un secol în urmă, după care orizonturile culturale joase dau oameni cu umanitate redusă, este mai actual ca oricând, oricum mai mult decât se recunoaște.

Problema ce se trăiește astăzi reappare în termenii educației. În mod justificat, Howard Gardner a făcut distincția între a fi membru al unei comunități și a fi specialist: „A fi recunoscut ca membru al unei profesii nu este același lucru cu a acționa ca specialist. Mulți indivizi considerați profesioniști și îmbrăcați în costume scumpe nu acționează în manieră profesionistă; ei o iau pe scurtătură, își urmează propriile interese, eșuează în a onora preceptele centrale și rigorile profesiei lor. Ei execută «muncă de mântuială». Pe de altă parte, mulți indivizi care nu sunt desemnați oficial se comportă în manieră admirabilă, asemenea unor profesioniști. Ei sunt înzestrați, responsabili, angajați, demni de respect” (*Five Minds for the Future*, Harvard

Business Press, 2008, p. 129). Pe drept, cunoscutul psiholog s-a opus reducerii inteligențelor la care are de apelat omul („disciplinată”, „sintetizatoare”, „creativă”, „plină de respect”, „etică”) la doar una, oricare ar fi aceasta, pentru a fi un bun profesionist.

Putem adăuga *distincția dintre a fi absolvit ceva și a fi priceput într-o specialitate. Se absolvă multe, dar puțini pot face ceva cu ceea ce pretind că au trecut la examene. Câți nu sunt astăzi absolvenți de facultăți care nu știu rezolva ceva în domeniul lor de specializare? Câți nu sunt cei care se laudă cu cele mai înalte titluri și nu pot da o consultanță calificată? Câți nu poartă titluri pompoase – la noi „dr.”, „prof. dr.”, „acad.” –, dar pregătirea lor este de fapt modestă sau deja răsuflată, iar industriile domeniului de care s-au ocupat s-au prăbușit? Se observă repede în jur că repararea unui podeț durează ani, că se trasează greu o linie dreaptă în construcții, că administrarea este înțeleasă drept cădere la învoială, că nu se știe da și argumenta fără erori o sentință, că nu se poate relata fără măsluire, că nu se poate scrie istoria contemporană a țării, că legumele se importă masiv, că societatea și lumea nu se înțeleg – ca să nu dăm alte exemple.*

Am lucrat la creșterea numărului celor care au absolvit liceul și facultatea în țara noastră, dar nu am spus niciodată că această creștere este scopul principal și unic. Efectivul absolvenților de orice nivel și al titlurilor nu este, cum mulți cred, o garanție a profesionalismului!

Astăzi, nu numai în țările cu învățământul superior în criză se garantează tot mai puțin fiabilitatea calificărilor obținute de absolvenți, dar, odată cu comercializarea studiilor, nici absolventul celor mai prestigioase universități din lume nu este sigur că poate să-și construiască o carieră în domeniul pentru care

s-a pregătit. Nu este destul să fi absolvent – mai trebuie întrunite multe alte condiții pentru a fi cel puțin priceput în ceea ce faci. Este neîndoielnic un lucru prestigios să fi absolvit la Harvard sau Yale, sau la München, sau la Viena, dar în epoca cumpărării de locuri de studii, câți nu au absolvit, dar în viață nu i-au impus studiile sau pregătirea, ci banii de acasă sau alte considerente în afara calificării?

În multe țări se discută performanța prealabilă a celor care ajung să conducă instituții naționale – agenții, ministere, guverne, președinții – și internaționale. Adesea se face o constatare amară: nu mai ajung la conducere, decât foarte rar, vârfuri ale promoțiilor. În Franța, sociologul Emmanuel Todt semnală, la un moment dat, faptul că, odată cu Nicholas Sarkozy, nu mai urca în fruntea țării un absolvent ENA, ci un student oarecare, care s-a ocupat în timpul studiilor mai mult de activism politic. La noi, un gazetar a obținut tabele ale serviciilor secrete care atestau cât de modești au fost ca studenți cei din vârful regimului lui Traian Băsescu și încheia cu observația că notele de 5-8 au ajuns să aresteze notele de la 8 în sus.

Unii amintesc, desigur, că Einstein nu a fost un student strălucit. Dar se poate răspunde că era Einstein și nu a pretins să conducă națiuni și lumea! Ocuparea de funcții de conducere nu este neapărat un indicator de calitate a educației cuiva sau a societății, iar ocuparea funcțiilor publice din zilele noastre cu absolvenți mai degrabă de mijloc este mai curând un semnal de alarmă în privința ierarhiei valorilor dintr-o societate. Mai ales că o asemenea ocupare a mers prea rar mână în mână cu reținerea și moderația oamenilor care nu sunt savanți, dar și-au păstrat bunul-simț moral!

Desigur că performanțele societăților se dispun pe o gamă diversificată de rezultate, cum ar fi: lichidarea muncii ca trudă, venituri ridicate ale celor care își asigură existența prin munca proprie, limitarea exploatării, disciplină bazată pe consimțire, democratizare, siguranța vieții, reducerea angoasei, disponibilitatea de a-l ajuta pe altul, posibilități deschise pentru inițiative individuale, speranțe de mai bine. Educația este optimă dacă alimentează, din perspectiva resurselor proprii, obținerea acestor performanțe. Ea își atinge scopul formativ dacă din ea rezultă oameni cu un anumit profil, oricum capabili să contribuie, prin munca de zi cu zi și prin angajamentele lor sociale, la atingerea acestor performanțe.

Este limpede ce oameni are educația de format. Nu doar indivizi, ci și persoane care pot exercita o profesie în coordonatele date ale producției, administrației, politicii, culturii! Persoane care au o capacitate reflexivă încât să-și poată apăra și promova punctele de vedere, interesele și cultura, încât să-și poată valorifica creativitatea și să fie o parte de neignorată a societății. Educația are de format persoane care-și pot duce viața în societăți dinamice, cu economii de randament înalt, cu diviziuni ale muncii în schimbare, cu administrații puse pe inovații, cu politici publice în schimbare și culturi reflexive.

De cele mai multe ori, educația existentă asigură specializări profesionale, dar generează prea puține aptitudini practice de a lua inițiative pe cont propriu în viața publică și profesională. Ea asigură insuficientă pregătire pentru administrare și autoadministrare și antrenează slaba înțelegere a politicii și o cultură restrânsă.

Nu vedem în jur mulțimea inșilor trecuți prin educație, dar care iau valorile de bază ca fiind facultative sau obligatorii